

۲۰۵
۳۸۰۳

دانشگاه تهران

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

رساله دوره دکتری رشته قضائی

موضوع رساله:

وفای بعهد

با راهنمایی:

استاد معظم جناب آقای دکتر قائمقامی

تألیف:

حمید جلیل زاده خوئی

۳۸۰۳

منابع فارسی و عربی

- ۱- حقوق مدنی جلد اول - تألیف آقای دکتر امامی
- ۲- حقوق مدنی - جلد ششم - تألیف آقای دکتر امامی
- ۳- حقوق مدنی - تألیف آقای محمد بروجردی عبده
- ۴- کتاب اقتصاد - تألیف دکتر پورهمایون
- ۵- شرح قانون مدنی تألیف آقای سیدعلی حائری شاه باغ
- ۶- ضوابط وقواعد، معاملات - تألیف استاد سنگلجی
- ۷- حقوق مدنی - جلد دوم - تعهدات و قراردادها - تألیف آقای دکتر صفائی
- ۸- حقوق مدنی - عقود معین - تألیف آقای دکتر کاتوزیان
- ۹- حقوق مدنی - جلد اول - تألیف آقای دکتر کاتوزیان
- ۱۰- حقوق تعهدات تألیف آقای دکتر قائمقامی
- ۱۱- حقوق مدنی - تألیف منصورالسطنه عدل

- ۱۲- آئین دادرسی مدنی بازرگانی- تألیف دکتر متین دفتری جلد سوم
- ۱۳- غنائم الایام تألیف میرزای قمی
- ۱۴- آئین دادرسی مدنی- اجرای احکام تقریرات آقای دکتر واحدی
- ۱۵- موازین حقوقی تألیف آقای متین .
- ۱۶- قانون مدنی ایران - قانون تجارت - قانون پولی و بانکی کشور قانون آئین دادرسی مدنی - قانون امور حسبی.
- ۱۷- فرهنگ فارسی دکتر معین - جلد دوم فرهنگ فارسی سعید نفیسی - جلد چهارم فرهنگ فارسی آموزگار فرهنگ آنندراج جلد چهارم.

R E F E R A N C E S

- 1- Aubryet Rau. Cours de droit civil Francais. T. III
- 2- Beudant Cours de droit Francais tome VIII. 1936
- 3- Boirs Starck: droit civil. obligations 1972
- 4- Carbonnier (Jean) Tome seconde droit civil 1964.
- 5- Colin et Henri capitant. Precis de droit civil 1655
- 6- Catala. Nicole La nature Juridique de payement 1961
- 7- Lacoste Expose methodique de droit civil 1947.
- 8- Frejayille. Cours de droit civil 1955
- 9- Marty, Gabriel Droit civil premier volume les obligations Sirey 1967
- 10- Mazeaud. Leon et Henri, Lecons de droit civil tome deuxieme. 1965.
- 11- Planiol-ripert Traité Pratique droit civil Francais T.VII 1937-Esmein
- 12- Code civil Francais. 1966.
- 13- Code civil suisse.

فهرست تفصیلی مطالب

فصل اول - کلیات

مبحث اول: تعریف و ماهیت حقوقی وفای بعهد

قسمت اول: تعریف وفای بعهد

۱- معنای لغوی عهد ۲- تعریف وفای بعهد ۳- مقایسه ماده ۲۶۴ قانون

مدنی و ماده ۱۲۳۴ قانون مدنی فرانسه ۴- مقایسه وفای بعهد با سایر موارد سقوط

تعهد

قسمت دوم: ماهیت وفای بعهد

۵- عناصر متشکله وفای بعهد

مبحث دوم: اصل مقرر در ماده ۲۶۵

۶- اصل عدم تبرع

فصل دوم: طرفین وفای بعهد

مبحث اول: چه کسی باید وفای بعهد کند

۷- الف- وفای بعهد بوسيله متعهد ۸- شرايط اساسى صحت وفای بعهد
 ۹- شرط اول- متعهد بايد مالک چيزى باشد که در مقام وفای بعهد تسليم کند.
 ۱۰- دعوى بطلان از قاحيه متعهد ۱۱- شرط دوم اهليت ۱۲- فائده عملى
 داشتن اهليت ۱۳- مفهوم حصرى ماده ۲۶۹ قانون مدنى ۱۴- ب وفای بعهد
 به وسيله ثالث ۱۵- وقتى که شخصيت متعهد مورد نظر است ۱۶- وقتى که
 شخصيت متعهد مورد نظر نيست ۱۷- وفای بعهد بوسيله ثالث غير ذينفع ۱۸-
 آیا متعهد و متعهدله مى توانند به عمل شخص ثالث تعهد را انجام مى دهند اعتراض
 کنند ۱۹- مورد بکه متعهد مى تواند از قبول وفای بعهد بوسيله شخص ثالث امتناع
 کند ۲۰- آیا ثالث مى تواند پس از انجام تعهد به متعهد رجوع کند.

مبحث دوم: در حق چه کسى بايد وفای بعهد اتمام شود؟

۲۱- وفای بعهد در حق متعهدله و نماينده او ۲۲- اشکال مختلفه نمايندگى
 ۲۳- وفای بعهد در حق شخص ثالثى که سمتى ندارد ۲۴- معامله بقصد فرار از دين
 ۲۵- تأديه ديون موجب بوسيله تاجر ورشکسته قبل از توقف ۲۶- وفای بعهد در
 حق وارثى که بعلت ظهور وارث نزديکتر از بردن ارث محروم مى شود ۲۷- آیا
 وفای بعهدى که بوسيله مدیون در حق طلبکار داین به عمل مى آید صحيح است؟
 ۲۸- اهليت متعهدله ۲۹- پرداخت دينى که وسيله مقامات توقيف شده است

فصل سوم: موضوع وفای بعهد

مبحث اول: چه چيزى بايد تأديه شود

۳۰- موضوع تعهد ۳۱- تسليم سئى ديگرى بجای مورد تعهد بارضای بستانکار
 ۳۲- تبديل مورد تعهد در موقع اجراى احکام ۳۳- وقتى که مورد تعهد عين معين

۳۴- و قتیکه مورد تعهد کلی فی الذمه است ۳۵- در کلی فی الذمه متعهد له کدامیک از افراد را باید ایفاء کند. ۳۶- تعهداتی که مورد آن پرداخت مبلغی پول است ۳۷- آیا متعهد له مکلف بقبول پول خرد و فلزی است ۳۸- آیا متعهد له میتواند از قبول مورد تعهد بعلم داشتن عذر موجه امتناع کند.

مبحث دوم- اصل غیر قابل تقسیم بودن وفای بعهد

۳۹- اصل مندرج در ماده ۲۷۷ قانون مدنی ۴۰- استثنائات وارد بر این

اصل

مبحث سوم: شرایط مربوط به وسیله وفای بعهد

۴۱- انواع و هدف این شرایط ۴۲- رواج اجباری ۴۳- رواج قانونی

۴۴- شرط پرداخت باطلا ۴۵- شرط پرداخت با ارزش طلا ۴۶- شرط پرداخت

به پول خارجی ۴۷- شرط پرداخت با کالا ۴۸- شرط مقیاس متغیر ۴۹- آیا

شرایط مزبور معتبر است

فصل چهارم: موعد، محل، هزینه وفای بعهد

مبحث اول : موعد وفای بعهد

۵۰- تعهد در چه زمانی باید انجام شود ۵۱- وقتی که موعد انجام تعهد

به اختیار متعهد له و یا متعهد است ۵۲- آیا متعهد میتواند قبل از موعد تعهد را

انجام دهد ۵۳- پس از انقضای موعد تعهد و عدم انجام آن آیا متعهد باز هم ملزم

به اجرای آنست یا اینکه تعهد ساقط می شود ۵۴- خسارت حاصله از تأخیر و

عدم انجام تعهد ۵۵- شرایط مطالبه خسارت ناشی از تأخیر انجام تعهد ۵۶-

مواردیکه متعهد مسئول خسارت ناشی از عدم اجرای تعهد نیست ۵۷- خسارت

معنوی ۵۸- شرایط مطالبه خسارت ۵۹- وجه التزام ۶۰- مورد ارفاقی ۶۱- تقاضای اعسار در مورد محکوم به و اسناد لازم الاجرا.

مبحث دوم- محل هزینه وفای بعهد

قسمت اول: محل وفای بعهد

۶۲- تعیین محل وفای بعهد ۶۳- محل انجام تعهداتی که موضوع آن عین

معین و یا کلی است. ۶۴- فائده تعیین محل وفای بعهد

قسمت دوم- هزینه وفای بعهد

۶۵- هزینه انجام تعهد بعهد کیست؟

فصل پنجم: وفای بعهد در مورد دیون متعدد

قسمت اول- محاسبه وفای بعهد

۶۶- شرایط لازم در مورد وفای بعهد دیون متعدد ۶۷- آیا بدهکار در موقع

انجام تعهد ملزم بحفظ منافع اشخاص ثالث است؟ ۶۸- محاسبه وفای بعهد در

حقوق فرانسه

قسمت دوم- امتناع متعهدله از قبول وفای بعهد

۶۹- تکلیف متعهد در قبال امتناع متعهدله ۷۰- ارسال اظهار نامه و ایداع

مورد تعهد ۷۱- موضوع ایداع مال الاجاره در قانون روابط مالک و مستأجر

۷۲- سایر تعهدات ۷۳- آیا ارسال اظهار نامه موجب برائت متعهد است.

قسمت سوم- اعتراض به وفای بعهد

۷۴- محدودیت متعهد در ایفای تعهد ۷۵- چه کسانی میتوانند به انجام تعهد

اعتراض کنند ۷۶- مرجع رسیدگی به اعتراض

قسمت چهارم - اثبات وفای بعهد

۷۷- اثبات انجام تعهد بعهده کیست؟ ۷۸- اثبات وفای بعهد باشهادت شهود
۷۹- مواردی که حسب دستور ماده ۱۳۱۲ شهادت شهود مؤثر است ۸۰- اثبات وفای
بعهد بوسیله سند ۸۱- اثبات وفای بعهد بوسیله نامه و یادداشت‌های شخصی ۸۲- اقرار
متعهدله در متن سند متضمن طلب ۸۳- انجام تعهد بوسیله چك ۸۴- اثبات انجام تعهد
بوسیله دفاتر تجاری ۸۵- اعتبار دفاتر تاجر علیه تاجر دیگر ۸۶- تسلیم سند از طرف
بستانکار به بدهکار

فصل ششم: ایفای ناروا

قسمت اول - مفهوم کلی و شرایط استرداد

۸۷- مفهوم کلی - ۸۸- شرایط استرداد ۸۹- هرگاه دین موجد قبل از موعد
پرداخت شود آیا پرداخت کننده‌ای که مدیون است میتواند استرداد آنرا بخواهد
۹۰- هرگاه دینی که مشمول مرور زمان است از طرف مدیون تأدیه شود، آیا مدیون
میتواند استرداد آنرا بخواهد قسمت دوم - طرفین ایفای ناروا
۹۱- چه کسی میتواند دعوی استرداد را مطرح کند ۹۲- دعوی استرداد باید
علیه چه کسی اقامه شود. ۹۳- مسئولیت دریافت کننده ۹۴- هزینه نگهداری مال به
عهده کیست ۹۵- هرگاه دریافت کننده مال هزینه سودمند صرف نگهداری مال کند
در نتیجه قیمت مال زیاد شود میتواند اضافه قیمت را از صاحب مال مطالبه کند
۹۶- هزینه استرداد بعهده کیست ۹۷- مرور زمان ۹۸- دعوی استرداد در مورد تعهدات
غیر مشروع و غیر قانونی .

بنام خداوند بخشنده و مهربان

دیباچه

براهل فن پوشیده نیست که رشته حقوق مدنی از اهم رشته‌های حقوقی بوده، و نسبت بسایر رشته‌های حقوقی، دارای مزیتی خاص است زیرا نه تنها حقوق مدنی روابط خصوصی افراد جامعه را تنظیم میکند بلکه کلید فهم بسیاری از مباحث و مسائل حقوق خصوصی و حتی حقوق عمومی را به دست میدهد، خصوصاً این رشته از حقوق، مورد بحث و فحص فراوان فقهای اسلام قرار گرفته و در نتیجه، بر اثر کوشش و مذاقه آنان، به نهایت پختگی و وسعت خود رسیده است.

مبحث تعهدات یکی از مباحث فوق‌العاده جالب حقوق مدنی است، زیرا به موازات گسترش دایره روابط افراد جامعه، مسائل و معضلات فراوانی مطرح

می‌شود و همانگونه که روابط افراد جامعه گسترده می‌شود تعهدات و معاملات متعدد و متنوعی در روابط اقتصادی افراد جامعه تجلی می‌کند و به دنبال آن، در خصوص نحوه اجراء و ایفای تعهدات، منازعاتی حاصل می‌شود که خود مبین اهمیت نسبی مبحث (وفای بعهده) است.

با وجود اهمیت بالنسبه زیاد وفای بعهده در کتب استادان محترم دانشگاههای ما، بجهت آنکه خود بحث جداگانه و مستقلى نبوده، به اجمال برگزار شده است و چنانچه این موضوع، مورد بحث رساله‌ای قرار می‌گرفت نتیجتاً در اطراف آن بحث و فحص بیشتری انجام می‌شد.

بنابراین علت اصلی انتخاب رساله، تحقیق و مطالعه بیشتر در این قسمت از قانون مدنی است و از آنجائیکه مقنن ایران در باب تعهدات تحت تأثیر قانون مدنی فرانسه بوده، بناچار، در تهیه و تدوین این رساله، بیشتر منابع و مأخذ فرانسوی مورد استفاده قرار گرفته است.

از طرفی، در رساله حاضر، موضوعات مورد بحث، فقط از جنبه نظری مورد بررسی قرار نگرفته بلکه از آراء دیوان کشور و دادگاههای ایران و فرانسه در روشن شدن مطالب، استعانت گردیده و بدینسان مباحث مطروحه از جنبه نظری به جنبه عملی سوق داده شده است.

از طرف دیگر، از بکار بردن لغات و اصطلاحات نامأنوس خودداری گردیده و سعی شده است که تمام مباحث بزبان کاملاً ساده بیان شود و برای جلوگیری از خلط مبحث، رساله حاضر به شش فصل تقسیم و بمقتضای اهمیت، هر موضوع کم و بیش مورد بحث قرار گرفته است.

درخاتمه بر خود فرض میدانند از ارشاد و راهنمایی استاد معظم جناب آقای
دکتر قائم مقامی، بالاخص از زحمات استادان گرامی جنابان آقایان دکتر واحدی
و دکتر عراقی که اینجانب را با راهنمایی‌های ارزنده یاری فرموده‌اند، صمیمانه
تشکر نموده و توفیق هرچه بیشتر اساتید معظم را از درگاه قادر مسئلت دارد.

فصل اول

کلیات

مبحث اول: تعریف و ماهیت حقوقی وفای بعهد

قسمت اول: تعریف وفای بعهد.

۱- معنای لغوی عهد: عهد کلمه‌ایست عربی و از نظر لغوی دارای معانی متعدد است. در فرهنگ لغت دکتر معین، عهد بمعنای حفظ کردن، تفقد کردن، وفا کردن وعده، ضمان، سوگند، زمان، روزگار بیان شده و در فرهنگ آندراج کلمه عهد، بمعنای اندرز پیمان و در کتاب لغت حسن عمید بمعنای، وفا، ضمان، امان، مودت تعریف شده است.

در فرهنگ فارسی سعید نفیسی عهد، بمعنای وصیت و آنچه برای والی و حاکم می‌نویسند، معاهده، رعایت حرمت، محافظت و حراست، میثاق، ذمه و معرفت و

شناخت تعریف شده و در فرهنگ فارسی آموزگار عهد بمعنای قول، نوشته و قرار داد گفته شده است

۲- تعریف وفای بعهد- قانون مدنی ایران مانند قانون مدنی فرانسه بجای تعریف وفای بعهد، موارد سقوط تعهدات را احصاء نموده است. در کتب فقهی نیز از وفای بعهد تعریف نشده و فقهای اسلام بجای آنکه وفای بعهد را مستقلاً مورد بحث قرار دهند احکام آن را بطور پراکنده در باب دین و تجارت بیان نموده‌اند.

بعضی از حقوق دانان ما، در تألیفات خود به تعریف وفای بعهد اشاره کرده‌اند از آن جمله محمد بروجردی عبده که در تعریف وفای بعهد چنین می‌گوید.

«وفای بعهد عبارت از اینکه شخصی تعهدی که در مقابل دیگری به انجام عملی با دادن چیزی نموده ایفاء کند» (۱)

منصور السلطنه عدل وفای بعهد را چنین تعریف می‌کند: «وفای بعهد عبارت است از اینکه يك نفر امری را که متعهد بوده انجام دهد» (۲)

بنظر نگارنده ایرادی که بر تعاریف مذکور می‌توان گرفت این است که از يك طرف، تعهدات ترك فعل از مضمول تعریف اولی؛ خارج شده و از طرف دیگر باین موضوع که تعهد باید بطور ارادی انجام شود توجهی نشده است زیرا هرگاه تعهد از روی اجبار و یا بوسیله شخص دیگری بعمل آید، هر چند تعهد را ساقط

(۱) محمد بروجردی عبده. حقوق مدقی صفحه ۱۶۵

(۲) منصور السلطنه عدل. حقوق مدنی صفحه ۱۶۴

می‌کند ولی بجهت آنکه تعهد بطور ارادی و از ناحیه متعهد انجام نشده نمیتوان آنرا وفای بعهد تلقی نمود بنابراین میتوان وفای بعهد را چنین تعریف کرد: انجام ارادی مورد تعهد از طرف متعهد.

۳- مقایسه ماده ۲۶۴ قانون مدنی و ماده ۱۲۳۴ قانون مدنی فرانسه بامقایسه ماده ۲۴۶ قانون مدنی ایران و ماده ۱۲۳۴ قانون مدنی فرانسه بخوبی آشکار است که مقنن ایران، ماده ۲۶۴ قانون مدنی را به نحو ناقصی از ماده ۱۲۳۴ قانون مدنی فرانسه اقتباس کرده و طرق سقوط تعهد را وفای بعهد، اقاله، تبدیل تعهد، تهاتر و مالکیت مافی‌الذمه بر شمرده است. قانون مدنی فرانسه علاوه بر شش مورد مذکور در ماده ۲۶۴ قانون مدنی ایران، موارد سه گانه تلف مورد معامله، تحقق معلق علیه در مورد فسخ و مرور زمان را نیز از موجبات سقوط تعهد ذکر کرده است. از طرفی در ماده ۱۲۳۴ قانون مدنی فرانسه بجای اقاله، کلمه فسخ بکار رفته است. حال این پرسش مطرح می‌شود که بین اقاله و فسخ چه فرقی وجود دارد؟- در پاسخ می‌توان گفت که نتیجه فسخ و اقاله یکسان بوده، بدین معنی که هر دوی آنها معامله را برهم زده و از ادامه آن جلوگیری می‌کنند، تنها فرق بین آن دو در این است که در اقاله عقد با توافق طرفین از بین می‌رود و حال آن که در فسخ، یکی از طرفین با اجازه قانون یا شرط ضمن عقد، بدون جلب رضایت طرف دیگر، عقد را برهم می‌زند (۱) در مورد تلف مورد معامله هر چند قانون مدنی ایران برخلاف قانون مدنی فرانسه آنرا از موارد سقوط تعهد ذکر نکرده معذک در موارد مختلف از جمله مواد ۲۳۶ و ۹۵۴ قانون مدنی متعرض آن شده است حال باید دید، قانون مدنی ایران بچه

۱- دکتر امامی. حقوق مدنی جلد اول صفحه ۲۸۰.